

Mannetje Steppekiekendief *Circus macrourus* als helper bij het nest van een Bruine Kiekendief *C. aeruginosus*

Richard Ubels & Rob G. Bijlsma

Je zult maar in Groningen wonen, op het platteland, je doet de schuurdeur open, en wat scheert daar voorbij? Een mannetje Steppekiekendief! Wanneer zoiets meerdere keren per week gebeurt, vraagt dat om nader onderzoek. Al snel vond ik hem bij een stel Bruine Kiekendieven in de buurt, waar hij meer deed dan rondhangen. Op 19 juni zag ik hem namelijk een prooi afgeven aan de Bruine man, het begin van een boeiende periode met een trio kiekendieven.

De Steppekiekendief is tegenwoordig minder een verrassing voor de vogelaar dan nog niet zo lang geleden. Zo broedde er in 2017 een paartje op het Groningse land dat vier vrouwen deed uitvliegen. Een van die jongen dook later als broedvogel op in Spanje, 1800 km zuidelijk van haar geboorteplaats (Koks & Werkman 2022: 34). In 2019 werd er ook in Nederland weer gebroed, op zeven km afstand van het geval in 2017. Er vlogen zes jongen uit (vijf mannen, één vrouw), maar de identiteit van de oudervogels bleef onbekend. In 2020 en 2021 werd een van de mannetjes uit het 2019-nest in Groningen gesignaleerd, zonder dat het tot broeden kwam (Koks & Werkman 2022: 38). Zo ongewoon zijn Steppekiekendieven dus niet meer in Nederland, ze overwinteren er zelfs. Bij dit schrijven – eind december – wordt nog geregeld een vogel in eerste kalenderjaarkleed gezien in het noordoosten van Friesland.

Maar terug naar de Steppekiekendief van afgelopen zomer. Want wat had die prooiovergave van 19 juni te betekenen?

Man Steppekiekendief in 2022

De bewuste kiekendief was een man geboren in 2019, het tweede jaar dat er een zuiver paartje Steppekiekendief in Groningen broedde.¹ Hij was één van de zes jongen die toen uitvlogen, allemaal uitgerust met een kleurring. Die kleurring kwam van pas bij het vaststellen van zijn identiteit toen hij in 2022 opnieuw in Groningen verscheen. Zijn verblijfplaats in 2022 was nog geen twee km verwijderd van zijn geboorteplek (Koks & Werkman 2022: 48). Daar bemoeide de vogel zich met een paartje Bruine Kiekendief dat een nest met vijf jongen (waarvan er vier overleefden) in een perceel tarwe had. Hij hielp mee met de prooiaanvoer en met de verdediging van het territorium/nest. Of de vogel ook genetisch iets met het nest van doen had (via een eventuele copulatie met het vrouwtje Bruine Kiekendief, en een daaruit volgende bevruchting van een ei), is onduidelijk.

¹ In 2018 had een vrouwtje Steppekiekendief zich bij een mannetje Grauwe Kiekendief *Circus pygargus* aangesloten, maar hun broedpoging mislukt voortijdig (De Takkeling 28: 18-19, 2020).

Prooiaanvoer bij nest Bruine Kiekendief

Het nest trok de aandacht van andere kiekendief liefhebbers. Om iets meer vast te leggen van de activiteiten van het trio werd er door Hans Hut een schuilhutje op c. 90 m van het nest geplaatst. Op één dag heb ik zelf een tijd in de schuilhut doorgebracht, een kans die ik aangreep om de prooiaanvoer te registreren door foto's te maken. Omdat je vanuit een schuiltent maar beperkt zicht hebt over de omgeving, kan er een prooioverdracht zijn geweest die door mij is gemist. Van de prooien die naar het nest werden gebracht durf ik wel te stellen dat ik niks heb gemist. Mijn systematische waarnemingen staan in Tabel 1. Op deze dag telde het nest vijf jongen in de leeftijd van 1-12 dagen (med. Ben Koks).

Foto 1. Mannetje Steppekiekendief jagend boven regulier boerenland (grasland en graan) in Groningen, 15 juli 2022 (Foto: Richard Ubels). *Male Pallid Harrier hunting in regular farmland (grassland and cereals) in Groningen, 15 July 2022.*

In de 285 minuten waarnemingstijd werd 22 maal een prooi geregistreerd (er vanuit gaande dat de prooi van 12.21 u dezelfde was als van 12.13 u), ofwel 4.6 prooien per uur. Van de 22 prooien kwamen er vijf voor rekening van het mannetje Steppekiekendief, zes voor die van vrouwtje Bruine en elf voor die van mannetje Bruine Kiekendief. Omgerekend komt de prooiaanvoer neer op gemiddeld 1.54 prooien per jong per 100 minuten, uitgaande van vijf jongen in het nest (bij een nestcontrole op 16 juli was dat geslonken naar vier; mondelinge mededeling Ben Koks).

Tabel 1. Prooiaanvoer bij nest van Bruine Kiekendief in Groningen, op 7 juli 2022, tussen 8.45 en 13.30 u. Prooien konden rechtstreeks naar het nest worden gebracht (jongen, in 4de kolom), of worden overgegeven aan een van de ouders. *Frequency of prey delivery at the nest of a Marsh Harrier in Groningen on 7 July 2022, between 8:45 and 13:30, by male Pallid Harrier (Steppe) and male and female Marsh Harrier (Bruine). Some prey were delivered at the nest (4th column, jongen), but some of the Pallid's prey were transferred to one of the Marsh Harriers. Identified prey were mostly Common Voles, plus two birds and one possible vole.*

Tijd <i>Time</i>	Prooiaanbrenger <i>Supplier</i>	Sekse <i>Sex</i>	Overgave aan <i>Prey given to</i>	Prooi <i>Prey</i>
8.58	Steppe	Man	Jongen	Veldmuis
9.42	Bruine	Vrouw	Jongen	Veldmuis?
10.24	Bruine	Vrouw	Jongen	Veldmuis
11.03	Steppe	Man	Bruine vrouw - jongen	Vogel
11.18	Bruine	Vrouw	Jongen	Veldmuis
11.21	Bruine	Man	Bruine vrouw	Veldmuis
11.27	Bruine	Man	Jongen	Veldmuis
11.30	Bruine	Vrouw	Jongen	Veldmuis
11.34	Bruine	Man	Jongen	Veldmuis
11.42	Bruine	Man	Jongen	Veldmuis
11.54	Bruine	Vrouw	Jongen	Veldmuis
12.09	Bruine	Man	Jongen	Veldmuis
12.13	Bruine	Man	Jongen	Veldmuis
12.13	Steppe	Man	Bruine man	Vogel
12.21	Bruine	Man	Jongen	Vogel van 12.13?
12.42	Bruine	Man	Jongen?	Veldmuis
12.48	Bruine	Man	Jongen	Veldmuis
12.52	Bruine	Man	Jongen	Veldmuis
12.57	Bruine	Man	Jongen	Veldmuis
13.02	Steppe	Man	Bruine vrouw	Veldmuis
13.16	Bruine	Man	Jongen	Veldmuis
13.16	Bruine	Vrouw	Jongen?	Veldmuis
13.23	Steppe	Man	Bruine man - jongen	Veldmuis

Van niet alle aangevoerde prooien is bekend of ze naar de jongen zijn gegaan, maar van 18 prooien is dat wel zeker (vier maal aangevoerd door Steppekiekendief, vijf maal door vrouwtje Bruine en negen maal door mannetje Bruine Kiekendief). Dat komt neer op minimaal 1.26 prooien per jong per 100 minuten; zonder de Steppekiekendief zou dat 0.98 prooien per jong per 100 minuten zijn geweest. De aangebrachte prooien bestonden in meerderheid uit woelmuizen (kortstaartige muizen, gezien de foto's, waarschijnlijk allemaal Veldmuizen *Microtus arvalis*), aangevuld met enkele vogels (Tabel 1).

Discussie

Het trio wist vier van de vijf jongen tot uitvliegen te brengen. Wanneer het vijfde jong stierf, is onbekend. Zeker is dat er op 16 juli nog maar vier jongen in het nest zaten. Gezien de waarnemingen op 7 juli 2022 stonden er overwegend Veldmuizen op het menu, een muizensoort die in 2022 niet bepaald een piekjaar had getuige de magere broedresultaten van Buizerds en Bruine Kiekendieven elders in het land (Bijlsma 2023).

Foto 2. Mannetje Steppekiekendief jagend boven vogelakker – met mengsel speciaal ingezaaid ten behoeve van vogels en andere dieren – in het Groninger boerenland, 1 juli 2022 (Foto: Richard Ubels). *Male Pallid Harrier hunting along set-aside in farmland in Groningen, 1 July 2022.*

De voederfrequentie in Groningen lag ruim een factor twee hoger dan op nesten van Bruine Kiekendieven in Polen en Duitsland (die schommelden tussen 0.42 en 0.56 voederingen per jong per 100 minuten) (Tabel 2). De studies van Jan Rooth (1963) en Wim Schipper (1973) aan Bruine Kiekendieven op de Waddeneilanden, in Flevoland en de Groote Peel en in de Camargue in 1959-71 gaven een nog veel geringere voederfrequentie van omgerekend 0.28 voederingen per jong per 100 minuten. Andere studies registreerden alleen het aantal aangebrachte prooien zonder te corrigeren voor het aantal jongen of prooigewicht. Een goede vergelijking met het Groningse geval is daarom helaas niet mogelijk (zie bijvoorbeeld Cardador *et al.* 2012, Underhill-Day 1989).

Tabel 2. Voederfrequentie en gemiddeld prooigewicht bij nesten van Bruine Kiekendieven onder vermelding van aantal jongen in het nest en waarnemingsduur Groningen +/- = wel/niet met bijdrage van Steppekiekendief. *Feeding rate and average prey mass at nests of Marsh Harriers with various numbers of chicks and time spent in hide (in minutes).*

Paar	Jongen	Minuten	Voederingen	n/jong/100 min	Gem. gewicht prooi (g)	Gram/jong/100 min	Bron
<i>Pair</i>	<i>Young</i>	<i>Minutes</i>	<i>Feedings</i>	<i>n/chick/100 min</i>	<i>Avg mass prey (g)</i>	<i>Gram/chick/100 min</i>	<i>Source</i>
Barycz A	5	10800	255	0.47	66.7	31.3	Witkowski 1989: 255
Barycz B	5	8100	169	0.42	56.9	23.9	Witkowski 1989: 255
Barycz C	4	4500	101	0.56	71.2	39.9	Witkowski 1989: 255
Barycz D	2	7200	80	0.56	69.6	39.0	Witkowski 1989: 255
Sylt	4	450	16	0.50			Sach 1967
Groningen +	5	285	18	1.26	27.8	35	deze studie
Groningen -	5	285	13	0.98	25	24.6	deze studie

Een lage frequentie van prooiaanvoer kan – naast polygamie of voedselschaarste – ook te maken hebben met de vangst van zware prooien. En inderdaad aten Bruine Kiekendieven op de Waddeneilanden en in Flevoland veel Fazanten *Phasianus colchicus* (vooral pullen, waarvan de gewichten werden geschat op 50 g, tegen 100 g voor iets grotere jongen en 500 g voor half volgroeid), jonge Konijnen *Oryctolagus cuniculus* (geschat op 250 g) en woelmuizen (woelmuis en Veldmuis beide geschat op 25 g) (gewichten naar Schipper 1973: 120). In de jaren negentig vingen Groningse Bruine Kiekendieven nog behoorlijk wat jonge Hazen *Lepus europaeus*, naast ook toen al veel zangvogels (die laatste vooral wanneer de muizenstand laag was; Koks & de Boer 1996, 1997).

De prooigrootte kan dus voor de frequentie van prooiaanvoer veel uitmaken: één jong Konijn van 250 g weegt op tegen tien Veldmuizen. Om prooiaanvoer vergelijkbaar te maken tussen nesten, regio's en jaren is het daarom handig om rekening te houden met prooigewicht. Als je dat vervolgens omrekent naar prooigewicht aangebracht per jong per 100 minuten kan de voedselvoorziening op het nest worden vergeleken met andere studies (mits die dat hebben gekwantificeerd; zie bijvoorbeeld Witkowski 1989, die de voederfrequentie bij vier nesten bijhield). En in het geval van het Groningse trio kan zelfs worden uitgerekend wat de bijdrage van de Steppekiekendief was aan de voedselvoorziening van de jonge Bruine Kiekendieven. Daarbij gaan we uit van de veronderstelling dat de gemiddelde Veldmuis net zoveel woog als aangehouden door Witkowski, namelijk 25 gram, en dat de twee door de Steppekiekendief aangevoerde vogels 50 gram wogen (Tabel 2).²

De hoeveelheid voedsel kwam met 35 gram per 100 minuten per jong aardig overeen met de hoeveelheid die aangebracht werd in de Poolse studie. Zonder de bijdrage van de Steppekiekendief was de prooiaanvoer bij het Groningse kiekendievennest wel wat

² De veronderstelling is wat Veldmuizen aangaat aannemelijk, gezien de gewichten van 269 Veldmuizen die RGB tussen 1988 en 2020 als intacte prooi op buizerdnesten in Drenthe aantrof (juni en juli), namelijk gemiddeld 25.0 ± 7.8 g (spreiding 4.9-42.5 g). Van de op leeftijd gebrachte Veldmuizen waren er 54 juveniel en 215 volwassen. Van de op geslacht gedetermineerde muizen waren mannetjes ver in de meerderheid: 167 mannen, tegen 81 vrouwen.

magertjes vergeleken met de andere nesten genoemd in Tabel 2. Bedenk echter dat het Groninger nest gedurende niet meer dan een halve dag werd bekeken, aan het begin van de nestjongenfase (als de vraag naar voedsel nog niet zo groot is). De andere studies bestreken een groter deel van de jongenfase, en meerdere dagen (tot zelfs de hele jongencyclus), wat ongetwijfeld een representatiever beeld heeft opgeleverd. De Steppekiekendief was op 7 juli verantwoordelijk voor de aanvoer van minimaal 4 van de 18 prooien (22%), maar uitgedrukt in grammen per jong per 100 minuten liep zijn bijdrage op naar 30% vanwege de vangst van enkele vogels die zwaarder zijn ingeschat dan Veldmuizen (Tabel 2).

Zijn hulp kan groter zijn geweest als er prooioverdrachten buiten mijn zicht hebben plaatsgevonden, maar dat is niet zo waarschijnlijk omdat de Steppekiekendief geregeld langere tijd uit beeld was (zoals tussen 09:08 en 11:03, 11:12 en 12:11 en 12:14 en 13:02), totaal 222 minuten. Dat is 78 procent van de waarneemtijd. Het kan zijn dat hij dan zat te rusten in een perceel pas gemaaid grasland, want daar zag ik hem soms langdurig zitten (vanuit de schuiltent niet te zien).

De bijdrage van de Steppekiekendief aan het nestsucces van de Bruine Kiekendief beperkte zich niet tot het aandragen van prooien. Hij hielp namelijk ook mee met het verjagen van potentiële predatoren.

Foto 3. Mannetje Steppekiekendief en mannetje Bruine Kiekendief verjagen gezamenlijk een adulte Buizerd uit de buurt van het nest, 27 juni 2022 (Foto: Richard Ubels). *Male Pallid and male Marsh Harrier in orchestrated attack on adult Buzzard near the harrier's nest, 27 June 2022.*

Hij pakte ongewenste indringers hard aan, waaronder vreemde Bruine Kiekendieven, Buiszeters *Buteo buteo*, Torenvalken *Falco tinnunculus*, Zwarte Kraaien *Corvus corone* en een Havik *Accipiter gentilis*. Zo bestookte hij op 27 juni 2022 een adulte Buiszeter, een actie die werd uitgevoerd samen met het mannetje van de Bruine Kiekendief (Foto 3). Dat wijst er – in combinatie met zijn hulp bij het aanbrengen van voedsel – sterk op dat de Steppekiekendief daadwerkelijk investeerde in het broedsel. En dat roept weer de vraag op: Waarom? Had hij een of meer van de eieren bevaderd (polygamie en hybridisatie komen bij kiekendieven geregeld voor; Simmons 2000, Ottenburghs 2018), was er iets anders in hem gevaren? We weten het niet.

Dank

De waarnemingen waren mogelijk doordat dhr. Schutter, eigenaar van het land waar de kiekendieven broedden, toestemming verleende, en Ben Koks als intermediair fungeerde. Hans Hut was zo vriendelijk medegebruik van zijn schuiltent toe te staan.

Summary

Ubels R. & Bijlsma R.G. 2023. Pallid Harrier *Circus macrourus* helper at the nest of a Marsh Harrier *C. aeruginosus*. De Takkeling 31: 78-85.

In 2022, a male Pallid Harrier was recorded in farmland in the province of Groningen on 19 June when transferring a prey to a male Marsh Harrier. This bird had been colour-ringed as a chick in a nest of Pallid Harriers in 2019, less than two km away from the harrier's presence in 2022. The Marsh Harriers had a nest in a wheat field. The nest was observed from a hide on 7 July, when five chicks of 1-12 days old were present. Between 8:45 and 13:30, a total of 22 prey deliveries were recorded (of which 18 were brought to the nest), five by Pallid Harrier, six by female Marsh Harrier and eleven by male Marsh Harrier. Except two birds, all prey were voles, presumably *Microtus arvalis*. Taking prey mass into account (25 g for Common Voles, 50 g for birds), each chick received 35 g of food per 100 minutes, of which the male Pallid Harrier contributed 10.4 g (30%). Furthermore, the Pallid Harrier was also frequently recorded chasing potential predators away from the nest site, including attacks on Marsh Harriers (other than the nesting pair), Buzzards *Buteo buteo*, Kestrels *Falco tinnunculus*, Carrion Crows *Corvus corone* and a Goshawk *Accipiter gentilis*. The nest eventually fledged four chicks. It is unknown whether extrapair copulations of female Marsh and male Pallid Harrier had taken place, which might have explained the Pallid male's investment in the Marsh Harrier brood.

Literatuur

- Altenburg W., Daan S., Starkenburg J. & Zijlstra M. 1982. Polygamy in the Marsh Harrier, *Circus aeruginosus*: individual variation in hunting performance and number of mates. Behaviour 79: 272-312.
- Bijlsma R.G. 2023. Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 2022. De Takkeling 31: 5-49.

- Cardador L., Planas E., Varea A. & Mañosa S. 2012. Feeding behaviour and diet composition of Marsh Harriers *Circus aeruginosus* in agricultural landscapes. *Bird Study* 52: 228-235.
- Koks B. & de Boer P. 1996. Prooikeuze van Bruine Kiekendieven *Circus aeruginosus* in Groningen in 1995. *De Takkeling* 4(2): 23-29.
- Koks B. & de Boer P. 1997. Prooikeuze van Bruine Kiekendieven *Circus aeruginosus* in Groningen in 1996. *Grauwe Gors* 25: 50-52.
- Koks B. & Werkman E. 2022. Dwaalgast in het graan. KNNV Uitgeverij, Zeist.
- Ottenburghs J. 2018. Hybride roofvogels in België en Nederland. *De Takkeling* 26: 178-182.
- Rooth J. 1963. Enkele waarnemingen bij de kiekendieven op Ameland. *De Levende Natuur* 66: 97-102.
- Sach G. 1967. Beobachtungen an Rohrweihen, *Circus aeruginosus*, im Rantum-Becken (Sylt) aus dem Jahr 1966. *Corax* 2: 9-17.
- Schipper W.J.A. 1973. A comparison of prey selection in sympatric harriers, *Circus*, in western Europe. *Gerfaut* 63: 17-120.
- Simmons R.E. 2000. Harriers of the world: their behaviour and ecology. Oxford University Press, Oxford.
- Underhill-Day J.C. 1988. The effect of predation by Marsh Harrier *Circus aeruginosus* on the survival of ducklings and game bird chicks. *Ardea* 77: 47-56.
- Witkowski J. 1989. Breeding biology and ecology of the marsh harrier *Circus areuginosus* in the Barycz valley, Poland. *Acta Ornithol.* 25: 223-320.

Correspondentieadres: Plantsoen 13, 9781 HL Bedum, r.ubels@rug.nl

Foto 4. Mannetje Steppiekiekendief met Veldmuis, Lutjewolde, 7 juli 2022 (Foto: Richard Ubels). *Male Pallid Harrier with Common Vole, Lutjewolde, Groningen, 7 July 2022.*